

ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ В МІЖКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ ЗАКАРПАТТЯ ТА ЇЇ СТРУКТУРНА МОДЕЛЬ

THE PEDAGOGICAL SYSTEM OF TRAINING THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER TO WORK IN THE MULTICULTURAL SPACE OF TRANSCARPATHTIA REGION AND ITS STRUCTURAL MODEL

У статті здійснено спробу спроектувати педагогічну систему підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття, яка представлена у вигляді моделі. Запропонована система складається з блоків, як от: цільового блоку (вказує на суспільне замовлення необхідності підготовки педагогів нового формату, здатних до роботи в міжкультурному освітньому просторі); теоретико-методологічного блоку (ґрунтується на методологічних підходах (системному, культурологічному, прагматологічному, компетентнісному), загальних і специфічних принципах (студентоцентрованості, практичної спрямованості, рефлексивності, культурологічної позиції, спів-буттєвості, культурологічної спрямованості освітнього процесу, культурологічної обумовленості)); змістовно-організаційного блоку (передбачає етапи професійної підготовки (мотиваційний, світоглядний, діяльнісний), структурні компоненти (мотиваційно-аксіологічний, світоглядно-когнітивний, процесуально-діяльнісний, рефлексивно-творчий), а також педагогічні умови; результативного блоку (характеризує специфіку оцінювання системи підготовки майбутніх учителів початкової школи, передбачаючи на кожному з етапів здійснення процесу моніторингу). Зроблено висновок, що формування готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття – це свідомо організований і керований процес. Запропонована система має практико-зорієнтований характер та реалізує ідею формування сучасного фахівця в системі взаємозв'язаних складових (мета, підходи, принципи, етапи, компоненти готовності, педагогічні умови, результат) і служить основою для цілеспрямованого формування досліджуваного феномена.

Ключові слова: система, модель, професійна підготовка, майбутній учитель почат-

кової школи, міжкультурний простір, міжкультурний діалог.

The article has attempted to design a pedagogical system of training future primary school teachers to work with students in the multicultural space of Transcarpathia region, which has been presented in the form of a model. The proposed system consists of blocks, such as: the target block (indicates the public order of the need to train teachers of a new format capable of working in an multicultural educational space); theoretical and methodological block (based on methodological approaches (systemic, cultural, praxeological, competence), general and specific principles (student-centeredness, practical orientation, reflexivity, cultural position, co-essentiality, cultural orientation of the educational process, cultural conditioning)); content-organizational block (provides stages of professional training (motivational, worldview, activity), structural components (motivational and axiological, worldview and cognitive, procedural and activity, reflective and creative), as well as pedagogical conditions; result-oriented block (characterizes the specifics of the evaluation of the training system of future primary school teachers, foreseeing at each stage of the implementation of the monitoring process).

It was concluded that the formation of the readiness of future primary school teachers to work with students in the multicultural space of Transcarpathia is a consciously organized and managed process. The proposed system has a practice-oriented character and implements the idea of forming a modern specialist in a system of interconnected components (goal, approaches, principles, stages, components of readiness, pedagogical conditions, result) and serves as a basis for purposeful formation of the studied phenomenon.

Key words: system, model, professional training, future primary school teacher, multicultural space, multicultural dialogue.

УДК 378.013.2:373.3.011.3-051:316.7(477.87)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/49.2.15>

Молнар Т.І.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики
початкової освіти
Мукачівського державного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У сучасних соціокультурних умовах у процесі фахової підготовки майбутніх педагогів відбувається зміщення центрування з нормативних складників професійної діяльності, що визначають вимоги до змісту підготовки (професіографічний підхід), до розвитку професійної самосвідомості суб'єктів діяльності, їхніх смислових цінностей, особистісних якостей, які необхідні для роботи в міжкультурному просторі.

Підґрунтям упровадження системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття є нормативно-правові імперативи, відображені в державних документах: Законах України «Про

освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. (2013 р.), Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років (2014 р.), Стандарті вищої освіти України. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, Спеціальність – 013 Початкова освіта (2021 р.), концептуальні положення яких відбивають пріоритети в професійній освіті, постулюють необхідність реформацій у вищій школі на основі впровадження компетентнісного підходу, що актуалізує питання результативності підготовки майбутніх учителів початкової школи та сформованості готовності випускників до професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичну основу дослідження становлять ідеї науковців із проблем: моделювання дидактичних систем професійної підготовки у вищій школі (В. Биков, О. Лодатко та ін.); організації освітнього процесу в закладі вищої освіти (Р. Гуревич, П. Гусак, Д. Демідов, О. Дубасенюк, В. Желанова, Б. Коротяєв та ін.); особистісного розвитку майбутнього педагога (Р. Вайнола, В. Гриньова, Т. Гура, О. Охременко, В. Радул та ін.); підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в міжкультурному просторі (О. Біда, В. Бондар, С. Власенко, Н. Глузман, І. Глазкова, С. Литвиненко, М. Севастюк та ін.); організації роботи в освітньому середовищі та міжкультурному просторі (Т. Атрощенко, Н. Бахмат, Н. Богданова, Н. Гонтаровська, Н. Горук, О. Грива, О. Гуренко, О. Заболотна, Т. Жаровська, Е. Каташов, А. Кірсанова, О. Ковальчук, І. Козубовська, Р. Кравець, О. Ліннік, О. Ярошинська та ін.).

Мета статті – обґрунтувати педагогічну систему підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття та її структурну модель.

Виклад основного матеріалу. Поняття «система», за визначенням Філософського енциклопедичного словника, є «множиною взаємопов'язаних елементів, що мають чітко визначену мету, утворюють єдине ціле, взаємодіють із середовищем та між собою» [5, с. 453]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «система» розглядається як «порядок, обумовлений правильним закономірним розташуванням усіх його частин; множина елементів, які взаємодіють між собою та виконують певну цілеспрямовану функцію» [1].

Системою вважаємо сукупність (об'єднання) взаємопов'язаних та розташованих у відповідному ієрархічному порядку елементів певного цілісного утворення. Теоретична система створюється з метою адекватного опису та прогнозування розвитку певного феномена, у нашому дослідженні – це система підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття.

На основі дослідницько-експериментальних досліджень І. Беха, Р. Гуревича, І. Зязюна, А. Коломієць, К. Крутій, О. Савченко, В. Шахова та ін., які обґрунтували основні підходи, принципи, педагогічні умови, запропонували якісний інструментарій (форми, методи, прийоми) підготовки вчителя до різних напрямів професійної діяльності, ми спроектували педагогічну систему підготовки майбутніх учителів до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття (рис. 1).

Розроблена педагогічна система подана у вигляді моделі. Моделювання як загальнонауковий метод наукового дослідження має широке застосування в педагогічній науці. Саме моделювання вивело педагогічні дослідження на рівень

загальнонаукової методології. Найбільш загальне визначення моделі розкриває зміст цього поняття, а саме: це штучно створений об'єкт у вигляді схеми, фізичних конструкцій, знакових форм або формул, який подібний до досліджуваного об'єкта (або явища), відображає і відтворює в більш простому вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки та відношення між елементами цього об'єкта [2].

У процесі розробки системи ми виходили з того, що головна мета підготовки майбутнього вчителя початкової школи в закладі вищої освіти полягає в поетапному формуванні в нього підготовленості до професійної діяльності в міжкультурному просторі Закарпаття.

Цільовий блок вказує на суспільне замовлення необхідності підготовки педагогів нового формату, здатних до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття. Саме такі вчителі початкової школи здатні виховати гуманне, свідоме покоління, яке зможе вступати в міжкультурну взаємодію та діалог. У зв'язку з цим ми визначили, що *метою* професійної підготовки є формування готовності майбутніх учителів до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття.

Теоретико-методологічний блок ґрунтується на *методологічних підходах* (системному, культурологічному, праксеологічному, компетентнісному), загальних і специфічних *принципах* (студентоцентрованості, практичної спрямованості, рефлексивності, культурологічної позиції, співбуттєвості, культурологічної спрямованості освітнього процесу, культурологічної обумовленості).

У наступному блоці системи – **змістовно-організаційному** – представлено *етапи* підготовки (мотиваційний, світоглядний, діяльнісний) та *компоненти* (мотиваційно-аксіологічний, світоглядно-когнітивний, процесуально-діяльнісний, рефлексивно-творчий), що тісно взаємопов'язані між собою.

Перший етап – мотиваційний – має за мету формування стійкої мотивації щодо здійснення роботи з учнями в міжкультурному просторі початкової школи. На цьому етапі реалізується мотиваційно-аксіологічний компонент, який передбачає: бажання займатися педагогічною діяльністю; позитивне ставлення до міжкультурного оточення; внутрішню потребу в міжкультурному спілкуванні; наявність стійкої системи мотивів (етичних, пізнавальних, громадських, гуманних) та ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності.

На другому етапі – світоглядному – відбувається формування готовності до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття. На цьому етапі реалізується світоглядно-когнітивний компонент, який інтегрує ознаки, що характеризують підготовленість майбутнього педагога до професійної діяльності в міжкультурному просторі, його моральні позиції, специфічні особистісні риси, що відповідають цінностям та нормам професійного

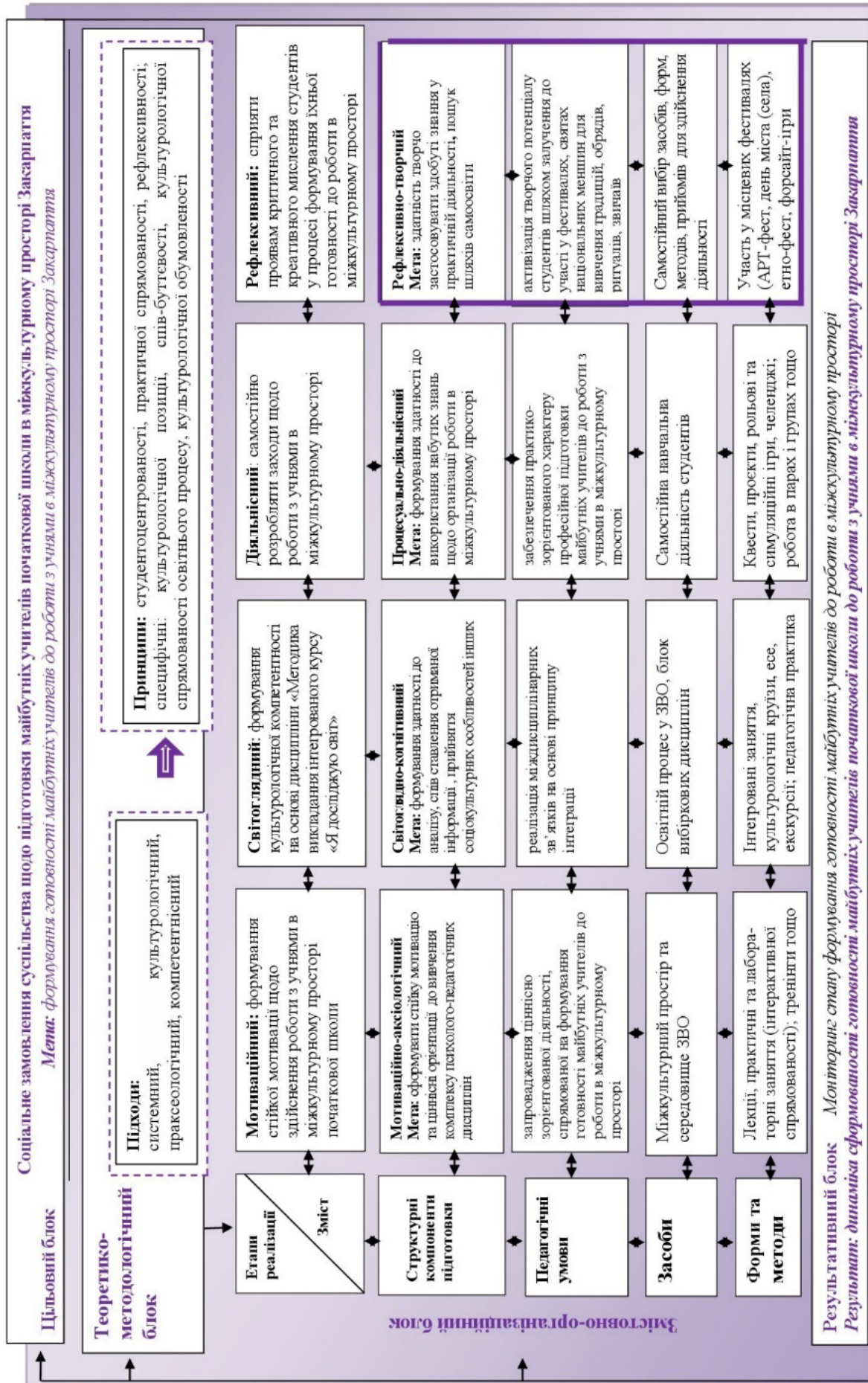

Рис. 1. Система підготовки майбутніх учителів до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття

співтовариства, а також упорядковану та структуровану інформацію щодо професійної діяльності в міжкультурному просторі, яка дає змогу встановлювати зв'язки між процесами та явищами педагогічної дійсності за допомогою сформованого професійного мислення.

Підставою для виокремлення третього – діяльнісного – етапу системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття є розуміння природи діяльності та педагогічної праці. Процесуально-діяльнісний компонент підготовленості охоплює як суто педагогічні, так інструментальні вміння щодо майбутньої професії. Його змістовою основою є готовність до проєктування та реалізації освітнього процесу зі здобувачами початкової освіти, здатність до самоконтролю та корекції процесу й результату професійної діяльності.

Останнім етапом системи підготовки майбутніх фахівців до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття є рефлексивний. Метою цього етапу є сприяння творчому застосуванню здобутих знань у практичній діяльності, пошук шляхів самоосвіти. Задля більш ефективного досягнення мети та вирішення завдань цього етапу нами виокремлено рефлексивно-творчий компонент, який передбачає сформоване рефлексивне ставлення до власної діяльності, здатність узагальнювати чинники та явища, що проявляються в соціально-педагогічних ситуаціях у міжкультурному просторі Закарпаття. Очікуваним результатом означеного етапу є сформованість у майбутніх учителів початкової школи рефлексивних і творчих умінь.

Кожен із етапів має специфічні цільові орієнтири та результати, форми, методи й прийоми, що забезпечують загальну динаміку формування готовності до роботи від посилення мотиваційно-ціннісного ядра особистості через її світоглядно-когнітивну та діяльнісну сферу до активізації рефлексивно-творчої.

Реалізацію змістовно-організаційного блоку пов'язуємо з визначенням найбільш раціональних педагогічних умов, необхідних для підготовки майбутніх учителів.

Під педагогічними умовами процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи розуміємо взаємопов'язаний і взаємодіючий комплекс заходів освітнього процесу, який сприяє переходу студента на більш високий рівень готовності до роботи в умовах міжкультурного простору Закарпаття.

До педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи відносимо: запровадження ціннісно зорієнтованої діяльності, спрямованої на формування готовності майбутніх учителів до роботи в міжкультурному просторі; реалізація міждисциплінарних зв'язків на основі принципу інтеграції; забезпечення практико-зорієнтованого характеру професійної підготовки майбутніх

учителів до роботи з учнями в міжкультурному просторі; активізація творчого потенціалу студентів шляхом залучення до участі у фестивалях, святах національних меншин для вивчення традицій, обрядів, ритуалів, звичаїв.

Кожна із зазначених умов зумовлює ефективність подальшої роботи з напрямку дослідження, але міжкультурний діалог і середовище закладу вищої освіти як частина міжкультурного простору Закарпаття є досить специфічними умовами, тому розглянемо їх теоретичну сутність більш детально.

У межах нашого дослідження пропонуємо таке визначення категорії «міжкультурного діалогу» – це циклічний, взаємодетермінований процес обміну смислами й емоціями, який самоорганізується завдяки активності суб'єктів під час міжкультурної взаємодії на основі їхнього синергетичного взаємозв'язку. Безсумнівно, що міжкультурний діалог набуває форми спів-буттєвого пошуку рішення загальнолюдських, міжкультурних, професійних проблем. У цьому контексті спів-буттєвість вбачається у підтримці та розумінні Іншого (іншої культури, релігії, мови, раси тощо) [3].

Використання міжкультурного діалогу в професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи під час лекцій, практичних і семінарських занять (інтерактивної спрямованості), тренінгів забезпечує можливість вибудовувати міжкультурну взаємодію зі здобувачами інших національностей. На нашу думку, міжкультурний діалог виступає як метатеchnologia, що забезпечує подальший розвиток особистості майбутнього педагога.

Безпосереднє уявлення про категорію «міжкультурне середовище» досить нове та мало вивчене в педагогіці. Проведений теоретичний аналіз дозволяє охарактеризувати своєрідність міжкультурного середовища як однієї з умов підготовки майбутніх учителів початкової школи, яка полягає у: культуровідповідності, тому що саме в такому середовищі можливе переосмислення норм міжкультурної освіти; варіативності, тому що відсутні жорстко регламентовані методи роботи, бо середовище орієнтоване на потреби здобувачів освіти та їхній розвиток; суб'єктності, тому що в міжкультурній взаємодії викладач та студента обидва виступають суб'єктами; спрямованості на формування у студентів усіх видів міжкультурної взаємодії як професійно необхідної.

Реалізація означених умов у процесі фахової підготовки майбутніх педагогів сприяє формуванню їхньої міжкультурної компетентності, а тому кожна з них співвідноситься з відповідними складовими змістово-організаційного блоку. В сукупності вони спрямовані на досягнення інтегрованого результату – сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи з учнями в міжкультурному просторі Закарпаття.

Кожен із етапів підготовки майбутніх фахівців визначає провідні форми організації діяльності: навчальна діяльність академічного типу, квазі-професійна діяльність, професійна діяльність під час педагогічної практики. Така послідовність змін у характеристиках діяльності складає основний зміст підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Результативний блок характеризує специфіку оцінювання системи підготовки майбутніх учителів початкової школи, передбачаючи на кожному з етапів здійснення процесу моніторингу. Для організації зворотного зв'язку та перевірки ефективності реалізації моделі необхідна діагностична програма з визначення рівня сформованості міжкультурної компетентності майбутнього педагога як метакомпетентності. Сучасним способом дослідження, який об'єднує контроль, прогноз і корекцію та сприяє ефективному дослідженню й оцінюванню підготовки майбутніх учителів, є моніторинг. Погоджуємося з В. Орловим, який під моніторингом розуміє багаторівневу ієрархічну систему відстеження освітнього процесу, що дозволяє отримувати та використовувати інформацію про адекватність реалізованих у ньому дидактичних способів до певних цілей педагогічної підготовки, індивідуально-типологічних особливостей суб'єктів та специфіки середовища їхньої діяльності [4].

Використання моніторингу в процесі формування готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в міжкультурному просторі забезпечить інформацію про рівень її сформованості та дозволить надати своєчасну допомогу в корекції відповідно до здібностей та потреб особистості. Контроль, аналіз, оцінювання та самооцінювання результатів підготовленості майбутніх учителів початкової школи до роботи в міжкультурному просторі здійснюється за допомогою таких методів: бесіда, кейс-ситуації, захист практичних робіт і захист проєктів, виконання індивідуальних науково-дослідницьких завдань, спостереження за здійсненням професійної діяльності, ведення щоденників власних досягнень, самоаналіз тощо. Очікуваним результатом реалізації системи підготовки майбутніх педагогів є позитивна

динаміка рівня готовності в результаті об'єднання всіх компонентів організаційно-діяльнісного блоку.

Висновки. Отже, представлена система підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах міжкультурного простору Закарпаття складається з елементів, які взаємопов'язані як прямими, так і зворотними зв'язками в спеціально створених педагогічних умовах. Цю систему спрямовано на формування готовності майбутнього вчителя, яка виступить найважливішим стимулом безперервного професійного самовдосконалення та самоосвіти. Можна зробити висновок, що формування готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи в міжкультурному просторі Закарпаття – це свідомо організований і керований процес. Система підготовки має практико-зорієнтований характер та реалізує ідею формування сучасного фахівця в системі взаємозв'язаних складових (мета, підходи, принципи, етапи, компоненти готовності, педагогічні умови, результат) і служить основою для цілеспрямованого формування досліджуваного феномена.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ : Ірпінь : Перун, 2003. 1440 с.
2. Демідов Д. В. Моделювання технології організації навчального процесу у педагогічних університетах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. Луганськ, 2009. 260 с.
3. Молнар Т. Концепція створення міжкультурного простору початкової школи в Закарпатті. Innovative Approaches to Ensuring the Quality of Education, Scientific Research and Technological Processes : monograph / ed. by M. Gawron-Lapuszek, Y. Suchukova. Katowice : Publishing House of University of Technology, 2021. С. 358–365.
4. Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителя як умова розвитку педагогічної майстерності. *Вісник Глухівського державного педагогічного університету*. 2009. Вип. 14. № 14. С. 3–7.
5. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори); І. О. Покаржевська (художнє оформлення). Київ : Абрис, 2002. 742 с.